

Abstracts & Program

XI. ULUSLARARASI
TÜRKİYE'NİN SOSYAL
VE EKONOMİK TARİHİ
KONGRESİ

Özetler & Program

17 - 22 June / Haziran 2008

Bilkent Üniversitesi
Ankara

Organized by
Bilkent University
Department of History
HICOS (Halil İnalcık Centre for Ottoman Studies)
IAOSEH (International Association for Ottoman Social and Economic History)

20th JUNE, 2008, FRIDAY [MORNING]

20th JUNE, 2008, FRIDAY [MORNING]

SECTION A

SECTION B

Immigration,
Settlement
and Identity
Chairperson
Oktay Özel

Economy and
Trade
Chairperson
Tuncer Baykara

11:00 *Immigrants and Public Order in Istanbul at the
End of the 18th Century*
Betül Başaran

11:00 *1800-1806 Tarihleri Arasında Osmanlı-Rus
Ticari İlişkilerinde Gerçekleşen İthalat ve
İhracat*
Murat Fidan

14:00

11:20 *Aşiretler, Göç ve Yerleşim: Araştırma Bekleyen
Bir Konu*
Kemal Karpat

11:20 *Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e Geçiş
Sürecinde Manisa Örneğiyle Yahudilerin
Uluslararası Bağlantıları*
Halil Erdemir

14:20

11:40 *Milli Kimlik İnşasının Bir Aracı Olarak İskân
Yasaları: Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete
Süreklilikler ve Farklılıklar*
Şükrü Aslan-Sibel Yardımcı

11:40 *19. Yüzyılda Bursa'daki İpek Ticaretini
Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur
Kumpanyası ve Nizamnamesi*
Mine Akkuş

14:40

12:00-
12:30 Discussion

12:00-
12:30 Discussion

15:00-

15:30

SECTION C

SECTION D

Trade and Finance
in the 19th Century
Chairperson
Amnon Cohen

Forestry and
Husbandry
Chairperson
Coşkun Çakır

11:00 *Tanzimat Döneminde Finansal Reform Projesi
Olarak Bir Devlet (Merkez) Bankası Kurma Fikri
ve Girişimleri*
Hüseyin Al

11:00 *Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Osmanlı Dönemi
Ormancılığımız ve Günümüze Etkileri*
Üstüner Birben - Sezgin Özden

14:00

11:20 *Broadening the Ottoman Public: Newspapers,
Economic Interests, and Popular Advocacy
During the Ottoman Financial Crises 1872-1876*
Gül Karagöz Kızılcı

11:20 *Forestry and Forest Economy in the Ottoman
Empire, 1840-1908*
Selçuk Dursun

14:20

11:40 *Reading a Muslim Merchant Network from the
End of the Ottoman Empire through Business
Correspondence*
Aliye Mataracı

11:40 *Osmanlı Sosyo-Ekonomi Tarihinde Tiftik
Keçisinin Konumu (1800-1918)*
Mehmet Yavuz Erler

14:40

12:00-
12:30 Discussion

12:00-
12:30 Discussion

15:00-

15:30

12:30-14:00 Lunch Öğle Yemeği

umulmadık kimselerden yepyeni bilgiler de çıkabilir. Bunu her zaman açık tutmak gerekmektedir.

Bostan-Köyü Pazarı diye de tahrir defterlerinde yer alan bu pazarın ismini Işkıyan Pazarı olarak da çocukluktan (1950'li yıllardan) beri duymakta idim. Hakkındaki rivâyet türünden bilgileri de edinmiştim. Fakat yerini ancak 1990 yılı yaz aylarında görebildim.

Işkıyan Pazarı, tahrir defterlerindeki imla ile Işkoyan Pazarı, herşeyden önce kurulduğu yer itibariyle dikkati çekiyor. Çünkü bu pazar Dalaman Çayı üzerindeki bir Roma/Bizans köprüsünün hemen batısında yer almakta idi. Böyle olunca da bir yüzyıl kadar Selçuklu-Bizans sınır boyunun bir pazarı olabilecek durumda görülmektedir. Bugün hukuki olarak "köy" sayılmayan Bostan Köyü evlerinin batısındadır. Bostan Köyü, XVI. yüzyıl tahrirlerine göre yöredeki büyük merkezlerden biridir.

Işkıyan Pazarı, ki adını yeni kuşaklar Işken olarak da bilmektedirler, XIX.yüzyılda 30 km kadar kuzeyinde bulunan Karahüyük Pazarı ile de ilgili sayılabilir. Bununla birlikte; bilinen devirlerde Karahüyük Pazarı ile Işkıyan Pazarı apayrı özellikler göstermektedir.

Işkıyan Pazarı, sosyal ve tarihi şartların bir sonucu olarak 1940'lı yıllardan sonra pazar özelliğini kaybetmiştir. Nitekim günümüzde oraya pazara giden ve gözlemlerini nakdebilecek insanlar oldukça azalmıştır. Dolayısıyla bu pazar ile ilgili olarak bilinenlerin bir araya getirilmesi kesin bir zorunluluk arz etmektedir.

Girit Kilisesi 1645-1735: Osmanlı Din Politikasının Bir Yansıması

Elif BAYRAKTAR

Girit adası onüçüncü yüzyılın başından onyedinci yüzyılın ortasına dek süren Venedik yönetimi döneminde bir Ortodoks hiyerarşisinden yoksundu. Yirmibeş yıl

süren savaşın ilk yıllarında Neofitos Patelaros, Osmanlılar tarafından adaya metropolit olarak atanmış ve böylece adada Ortodoks kilisesi yeniden kurulmuştu. Fakat 1735 yılına kadar Girit Ortodoks metropolitleri dini ritüellerini yapabilecekleri bir kiliseden dahi yoksun kaldılar. Ortodoks din adamlarının Venedik döneminden beri adada yerleşik Hıristiyan düzenini temsil eden Sina keşişleriyle olan rekabeti bu döneme damgasını vurmuştur. Adanın ileri gelenlerinin de eklendiği bu mücadele ve renkli ilişkiler zincirini Osmanlıca ve Yunanca belgelerde görmek mümkündür. Aynı dönemde İstanbul Rum Patrikhanesi'ne yönelik Osmanlı din politikasını patriklerin batılı sefirlerle olan ilişkileri, diplomatik dinamikler ve diğer etkenler yönlendirmiştir. Adadaki Osmanlı yönetiminin ilk yüzyılına analizi olan bu çalışma yerel Girit kilisesinin durumunun Osmanlıların İstanbul Rum Patrikhanesi'ne karşı daha geniş ölçekteki politikalarının bir yansıması olduğunu önesürmektedir.

Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Osmanlı Dönemi Ormancılığımız ve Günümüze Etkileri

Üstüner BİRBEN-Sezgin ÖZDEN

Ormancılık, gerek küresel ısınma ve gerekse biyoçeşitlilik üzerine olan olumlu etkileriyle günümüzde çokça tartışılan bir konu olup, tarihi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun bir sektör olan ormancılık sektörü; doğal kaynak yönetimi, halkla ilişkiler ve sosyo-ekonomik yapı ile sürekli bir etkileşim içerisinde. Bu etkileşim, ülkelerin refah düzeyine göre ormanlar üzerinde yapıcı veya yıkıcı mahiyette olabilmektedir. Bu nedenle ormancılık tarihinin incelenmesi geçmiş ve günümüz ormancılığına ışık tutmasının yanı sıra ormanların korunması açısından da önem arz etmektedir. Ülkemiz ormancılık tarihi incelendiğinde ormancılık faaliyetlerine ilişkin ilk düzenleme ve uygulamaların

Osmanlılar zamanında başladığı görülür. Düzenlemelerin gerekçeleri incelendiğinde ise karşımıza odun hammaddesinin o dönemin en önemli yapı malzemesi olması, donanma ve sarayın ihtiyaçları, şehirlerde çıkan büyük çaplı yangınlar, tarım toprağı elde edebilmek için yapılan işgal ve açmalar gibi temeli sosyo-ekonomik olan etmenler çıkmaktadır. Özünde vergi toplamayı kolaylaştırmak ve toprak mülkiyetini düzenlemeyi amaçlayan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi, Osmanlı'da toprakları mülkiyete göre sınıflandırmakla birlikte ormancılık açısından da önemli maddeler içermektedir. Kanunname, ormanlarla ilgili birçok maddeye yer vermiş; Cibali Mübaha ormanlarında açma yapılamayacağı, bu ormanların tarla haline getirilemeyeceğı ve bu arazilerde kimseye tapu verilmeyeceğini hüküm altına almıştır. Tarihi süreç incelenirken son günlerde çokça gündeme getirilen Türkiye'de özel orman işletmeciliğı konusuna da değinilecektir. Osmanlı dönemi ormancılık uygulamalarında kendine yer edinmiş bulunan ve bir tür özel orman işletmeciliğı olan ormanların müteahhitler eliyle işletilmesi (İltizam Sistemi) bu çalışma kapsamında ayrıca incelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde; Osmanlı'daki toprak sistemi ve Osmanlı Ormancılık Teşkilatı hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde, 19. yüzyıl batılılaşma hareketleri, sosyo-kültürel ve ekonomik değişmelere değinilecektir. Üçüncü bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nda ormancılıkla ilgili önemli mevzuat dönemin sosyo-ekonomik yapısı da dikkate alınarak kronolojik sırasına göre incelenecektir. Son bölümde ise tartışma ve sonuç başlığı altında Osmanlı dönemi ormancılığı; politika, ekonomi ve hukuk açısından sonuçları da göz önüne alınarak irdelenecektir.

The Sultan's Pashas: A Prosopography of Ottoman Administrative Elites (1839-1909)

Olivier BOUQUET

Even though Ottoman pashas were often depicted in 19th century travel accounts as pot-bellied Turks indolently living in their harems or bloodthirsty janissaries evolving in their domains, they were above all defined as civil servants honored by the sultan with the most prestigious title of the last Ottoman times. None of them was connected with the religious apparatus: since they automatically received the title when promoted to the higher civil or military ranks, the very rare ulemas turned into pashas had to wear a fez instead of a turban. Besides, as far as they were state officials, they had to be registered in the personnel records (Sicil-i ahval) set up during Abdülhamid II's rule (1876-1909). Those files are today conserved at the Prime Ministry Archives (Başbakanlık) in Istanbul. Organized in a systematic form, they consist of a large variety of information the employees themselves were requested to provide on various subjects such as family origins, social and geographical background, languages and education, written works, career steps, salaries, rank, decorations. The analysis of these data built on a sample of 282 biographies allows to establish a prosopography along three tracks: first, an analysis of the main features of the pashas delineating them as a status group; second, a study of Ottoman socialization addressing individuals as created by a social, educational and linguistic environment; third, a reconstruction of successive stages of their lives, through administrative procedures and career patterns.

19.

dünyas
haberd
Batı'da
çözme
Moder
geçmiş
toplur
başlam
hayatır
faaliyet
hissetti
yüzyıl
vücudu
vatans
vücudu
olması
Bu
konu
"moda'
konula
sıklıkla
çeşitli
tutulac

T
Otto

Mar
the Ot
distrib
centuri
contro
just
phenoi
accum
distrib
questic
Althou
the abi
local e
in the

Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Osmanlı Dönemi Ormancılığımız ve Günümüze Etkileri

Üstüner Birben¹ Sezgin Özden²

Özet

Ormanlık, gerek küresel ısınma ve gerekse biyoçeşitlilik üzerine olan olumlu etkileriyle günümüzde çokça tartışılan bir konu olup, tarihi ilk çağlara kadar uzanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde emek yoğun bir sektör olan ormanlık sektörü; doğal kaynak yönetimi, halkla ilişkiler ve sosyo-ekonomik yapı ile sürekli bir etkileşim içerisinde. Bu etkileşim, ülkelerin refah düzeyine göre ormanlar üzerinde yapıcı veya yıkıcı mahiyette olabilmektedir. Dolayısıyla ormanlık tarihinin incelenmesi geçmiş ve günümüz ormanlığına ışık tutmasının yanı sıra ormanların korunması açısından da önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde; Osmanlı'daki toprak sistemi ve Osmanlı Ormanlık Teşkilatı hakkında genel bilgiler verilecektir. İkinci bölümde, 19. yüzyıl batılılaşma hareketleri, sosyo-kültürel ve ekonomik değişmelere değinilecektir. Üçüncü bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nda ormanlıkla ilgili önemli mevzuat, ormanların işletilmesi ve yönetimi ile Osmanlı dönemi ormanlığının günümüz sosyo-ekonomik yapısına etkisi incelenecektir. Son bölümde ise tartışma ve sonuç başlığı altında Osmanlı dönemi ormanlığı; politika, ekonomi ve hukuk açısından sonuçları da göz önüne alınarak irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, sosyo-ekonomi, ormanlık tarihi, yasa

1. Giriş

Yeryüzünde tabiatı büyük ölçüde temsil eden varlıklar arasında şüphesiz en başta gelenlerinden bir tanesi de ormanlardır. Orman; ülkelerin yaşayış, sağlık, dış ve iç güvenlik unsuru olması, insan barındırma gücünü artırması, bir uygarlık ölçüsü, aynı zamanda çeşitli ekonomik faaliyetler ve üretim kolları ile sıkı sıkıya bağlı bir varlık olması ve bütün bunların topyekûn ormanlardan beklenen kolektif bir hizmet sayılması gerçeği (Anonim, 1973)

¹ İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Araştırma Görevlisi, birben@istanbul.edu.tr

² Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Öğretim Üyesi, ozden@forestry.ankara.edu.tr

² Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi Öğretim Üyesi, ozden@forestry.ankara.edu.tr

ormanların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ışığında korunarak, kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Konumuz açısından sosyo-ekonomik veriler ile aslında orman kaynaklarını talep edenler veya orman kaynakları ile ilgili olanlar ile toplum ve orman kaynakları arasındaki konular açıklanmaya çalışılmaktadır (Gümüş 2004). Bu noktada geçmişteki sürecin bilinmesi yararlı olacaktır.

“Bugünü iyi anlayabilmek için dünü iyi bilmek lazımdır” derler (Anonim, 2005). Bu deyiş günümüz Türkiye ormancılığının sorunlarını ve bu sorunlarının çözümlerini ortaya koymada bizlere yol göstermesi açısından oldukça anlamlıdır. Konumuz açısından, insan ve orman arasındaki ilişkilerin doğuşu, insan ile yaşıttır (Özdönmez 1964). Öyle ki, insanların orman ve ağaçla olan ilişkisi onun dünyaya gözlerini açtığı anla başlamaktadır (Uslu, 1973). Avcı ve toplayıcı toplumlar yaşamlarını doğaya bağımlı sürdürmüş, doğal çevrenin sağladıklarıyla yaşamış ve etrafındaki dünyayı değiştirmek için çok az çaba göstermiştir (Erkan 2004). İlk yerleşmeler ormanlara yakın yerlerde başlamış ve insanlar, civarlarındaki ormanlardan rahatlıkla faydalanmışlardır. Nüfusun zamanla artmasına paralel olarak, insanların tarım ve orman ürünlerine olan ihtiyaçları da artmış ve bu durum ormanlar aleyhine gelişmiştir (Uslu, 1973). İnsanların yerleşik hayata geçişi ve tarımın gelişimiyle birlikte orman alanlarında birçok artış ve azalış dönemi olduğu görülmektedir. Fakat bu artış ve azalışların miktarı bölgeden bölgeye değişim göstermiştir (Honnay 2004). Bugün, ülkemiz ormanlarının yarısından fazlasının bozuk nitelikte olmasının temelinde; Anadolu Ormanlarından geçmişte, bu kaynağın bir gün tükenebileceği endişesini taşımaksızın, plansız ve sürdürülebilirlik ilkesinden yoksun bir şekilde faydalanılması yatmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki aşamasında Osmanlı Dönemi Ormancılığı üzerinde durulacaktır.

2. Osmanlı Dönemi Ormancılığı

Osmanlı dönemi ormancılığının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle İslam Hukuku ve Osmanlı dönemindeki toprak mülkiyetiyle ilgili genel bilgilerden de bahsetmek gerekir.

2.1. İslam Hukuku'nda ve Osmanlı Döneminde Toprak Mülkiyeti

İslam Hukuku'nda TANRI, mülkiyetin esas sahibidir. Kişiler mecazi maliklerdir. Hazreti peygamber de özel mülkiyeti benimsemiştir. Devirlerinde mülk karşılığı devlete öşür veya haraç ödenmesi kabul edilmiştir (Bingöl, 1990). İslam Hukuku'nda devlet mülkiyetine

giren ve aynı zamanda devlet mülkiyetinde bulunan topraklar; biryandan fethedilen arazilerden, diğer yandan da mülk arazide meydana gelen iç değişimler sonucu, belli şartlara bağlı olarak, mülk arazinin devlete geçişiyle elde edilmiştir. Alınan toprakların, savaş veya barış yolu ile alınması, toprağın hukuki durumunu etkilemektedir. Savaş yolu ile kazanılan topraklarda hukuki statüyü devlet başkanı belirlemektedir. Devlet başkanı, isterse alınan toprakları, öşri olarak şahıslara mülk etmekte, isterse Müslüman olmayanlara haraci arazi olarak bırakmakta ve isterse miri arazi olarak idari ve askeri görev karşılığında, şahıslara geçici olarak ikta temin edebilmektedir. Barış yoluyla alınan topraklarda ise anlaşmaya bağlı olarak, eğer topraklar Müslüman halka bırakılıyorsa öşür, haraç alınır veya yine eski sahiplerine haraci topraklar olarak bırakılabilmektedir. (Bayrakçı 1990).

Osmanlıda mülki taksimat feodal mahiyettedir. Askeri esaslar üzerine kurulu bulunan Osmanlıda ülke, başlarında beylerbeyi bulunan eyaletlere, sancak beyleri tarafından yönetilen sancaklara ayrılmıştır (Köprülü, 1948). Bu mülki yöneticiler görevlerini yerine getirirken emirleri altında bulunan dirliklerden faydalanmışlardır. Bu dirliklerde arazinin rakabesi devlete, tasarrufu fertlere aittir. Kişi araziye dilediği gibi kullanır, öşrünü öder, tasarruf hakkının devri, satışı mümkündür ancak bu devir için idarecinin rızasını almak ve onun huzurunda yapmak gerekir. Dirlikler beş türdür:

- 1- Has: Hasılatı yüz bin akçeden fazla olan arazilerin tümüdür. Padişaha, saltanata mensup kişilere, vezirlere, beylerbeyine verilenlerdir. Her beş bin akçe için savaşa bir er götürüldü.
- 2- Zeamet: Hasılatı yirmi bin ile yüz bin akçe olanlardır. Eyalette; defterdar kethüda, sancaklarda; alaybeyi, kale dizdarı ve diğer zaimlere verilirdi.
- 3- Tımar: Hasılatı üç bin ile yirmi bin akçe olanlardır. Her üç bin akçe için bir er sefere götürülürdü. Eşkinici tımarı, muhafız tımarı, hizmet tımarı gibi türleri vardır.
- 4- Yurtluk: Tersane, kale muhafızları ve memurların maaşları ile masraflarını karşılamak üzere; birkaç köy kaza öşrünün tahsil edilmesi yetkinsin devri halidir. Erkek çocuk yok ise aileden birine devredilebilirdi.
- 5- Ocaklık: Yurtluk gibidir. İlave olarak, cizye, gümrük resmi, mizanı-tahrir gibi vergilerin tahsilini de yaparlardı. Bu dirlik sistemi tazimata kadar uygulanmıştır (Bingöl, 1990).

Genç (1975)'a göre: "Ulaştırma imkânlarının sınırlı, mali-bürokratik organizasyon, metot ve vasıtaların yetersiz bulunduğu ve millî gelirin çok küçük bir bölümünün parasal değişime katıldığı ziraî bir ekonomide, büyük ve kudretli bir devleti ayakta tutabilmenin

orijinal ve başarılı bir dayanağı olarak beliren tımar sistemi, Osmanlı malî metotlarına ait aşamaların ilki ve en önemlisi olmuştur. Gerçekten, büyük bir kısmı aynen mahsul olarak toplanmakta olan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezî bir devlet hazinesi halinde toplanarak oradan görevlilere dağıtılmasının güçlüğü karşısında, bir kısım asker ve memurlara, belirli bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili yetkisi ile birlikte vergi kaynaklarının tahsis edilmesi demek olan tımar sistemi önemli bir malî çözüm tarzını ifade ediyordu. Bu sistem sayesinde çeşitli kamu hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi ve mevcut malî-iktisadî imkanlarla uyumlu hale getirilmesi mümkün olmakla kalmıyor, ayrıca, vergi kaynağını meydana getiren işgücü ve iktisadî kaynağın, veya mükellefin, paternal denebilecek himaye şartları içinde tutularak korunması da temin edilmiş oluyordu. Yaşadığı ve görevi devam ettiği müddetçe, bu görev karşılığında kendisine tahsis edilen vergi kaynağını da elinde bulunduracak olan tımar sahibinin, ıslahı ve gelişimi ile doğrudan doğruya yararı bulunduğu için halkı koruması, bir aracı kullanılmayacağı için verginin kolay ve masrafsız olarak toplanması, hizmetlerle vergilerin birbirine uygunluğu sağlanarak parazit bir zümrenin ortaya çıkışını önlenmesi, sistemin taşıdığı ana özelliklerdir. Kamu hizmetleri ile vergi mükellefiyetinin bu şekilde birbirini destekleyen mekanizmalar halinde ahenkleşmesini ifade ettiği içindir ki, tımar sistemi Osmanlı medenî düzeni ile adetâ birbirini çağrıştıracasına kaynaşmış görünür” (İlgen 2002).

Osmanlı’da toprakların mülkiyete göre sınıflandırılması ilk olarak **7 Nisan 1274 (1858)** tarihli Arazi Kanunnamesiyle gerçekleşmiştir. Kanun 103 maddeden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti’nde ilk kez arazi ile ilgili bütün işlemler çeşitli tanımlamalar bu kanunda yer almaktadır. Köy ve kasabaların hudutları belirlenmekte, belgelere bağlanmaktadır. Toprak işlenerek, boş bırakılmamaya çalışılmıştır. İlgilisine tuğralı ve gösterişli tapu senetleri verilmiştir (Günay 2003). Arazi Kanunnamesinde arazi aşağıdaki şekilde beş bölüme ayrılmıştır.

- 1- Arazi-i Memlûke (Mülk Topraklar): Gerçek ve tüzel kişilerin rakabesi de dâhil bütün tasarruf ve faydalanma haklarına sahip oldukları arazilerdir.
- 2- Arazi-i Miriye (Miri Topraklar): Rakabesi devlete bırakılarak, tasarrufu devredilen arazilerdir. Miras olarak devredilebilir, satılabilir ancak arazinin aslı değiştirilemez küçültüp büyütülemezdi.
- 3- Arazi-i Mevkufe (Vakıf Topraklar): Vakıf hukukuna göre, bilimsel, dini, hayri ve çeşitli **suretlerle vakfedilmiş** arazilerdir.

- 4- Arazi-i Metruke (Tahsisli topraklar): Rakabesi devlete aittir. Kamuya veya köy, kasaba halkına tahsis ve terk olunan arazilerdir. Özel mülkiyete geçirilemezler. İslam hukukunda yoktur. İlk defa Arazi Kanunnamesi ile geçerlilik kazanmıştır.
- 5- Arazi-i Mevat (Ölü Topraklar): Ziraata elverişli olmayan arazilerdir. İslah olunarak mülk veya miri arazi haline getirilebilirler (Köprülü 1948). Orman Nizamnamesinden önceki dönemde ormanlarla kaplı sahalarda, arazinin yukarıda açıklanan mülkiyet durumuna göre değerlendirilmiş ve ormanlar;
  - 1- “Tersane ve tophane ormanları” mülkiyeti devlete ait olan ormanlar,
  - 2- “Ahali-i kuraya ait ormanlar” köylere ait,
  - 3- “Eşhas uhdesindeki ormanlar” özel kişilere ait,
  - 4- “Evkaf ormanları” vakıflara ait ve
- 5- “Cibal-i mübaha ormanları” halkın ortak kullanımına açık olan ormanlar şeklinde Osmanlı dönemi toprak mülkiyeti ile sıkı bağlantıları bulunan bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ormanlarının çok büyük kısmını oluşturan Cibal-i Mübaha ormanları hakkında biraz bilgi vermek, bu ormanlardan faydalanma düzeni ve bu düzenin sona ermesiyle ormanlar üzerinde ortaya çıkan sosyal ve ekonomik baskıyı ve bu baskı sonucu orman tahriplerini anlamamız açısından bize yardımcı olacaktır.

Cibal-i Mübaha;

Her ne kadar Cibal-i Mübaha anlayışı 1870 Orman Nizamnamesi ile tarihe karışmış ise de ormanlardan geliştiği güzel faydalanma düzeni daha uzun yıllar devam etmiş, ormanların devamlılığı ve toprakların korunması amacıyla hiçbir şekilde bağdaşmayan Cibal-i Mübaha zihniyetini, örf ve adetler arasından silmek kolay olmamıştır. Bu nedenle Cibal-i Mübaha'nın Türkiye ormancılık tarihinde önemli bir yeri vardır. Cibal-i Mübaha tabirine mevzuatımızda ilk defa 7 Nisan 1274 (1858) tarihli Arazi Kanunnamesinde rastlanılmaktadır. Ancak Cibal-i Mübaha kavramının bu tarihte doğmuş olmayıp, bazı tarihi vesikalar; bundan çok daha önceki tarihlerde³ bu kavramın var olduğunu göstermektedir (Toygar 1964). Arazi Kanunnamesinde **Mecelle** hükümleri büyük bir ağırlık taşımaktadır. Mecellenin 1253 ve 1259. maddeleri havadan sudan faydalanma gibi Cibal-i Mübahada da öşürsüz faydalanmayı

³ Halil Kutluk, *Tarihi Vesikalar*, s 39 (Kanunu Kadimi sultan Süleyman ormanla ilgili kısım, yıl Arabi 959, miladi 1551) "bir karye sakini olup sadat'tan olan yezid, mübah dağlarda kereste edip, bey'i ettikte sipahi, zeydin kerestesinden öşür talebine kadar olur mu? el cevap, mübahtan olacak taarruz edemez."

mubah kılmaktadır. Ancak bu alanlarda; açma yapılamayacağı ve kimseye tapu verilmeyeceği (Md. 92), herkesin Cibal-i Mübahadan kayıtsız ve şartsız odun ve kereste olarak faydalanabileceği (Md. 93) ve bu sahalarda hiçbir suretle tarla açılmayacağı (Md. 104) hüküm altına alınmıştır (Bingöl 1990). Arazi Kanunnamesinde Cibal-i Mübaha ile ilgili maddelere yer almasına karşın arazi türlerinden hangisine girdiği belirtilmemiştir. Orman nizamnamesinin Miri ormanlar olarak kabul ettiği bugün devlet ormanı dediğimiz ormanların Arazi Kanunnamesi karşısındaki durumu halen çözülmüş değildir. Bülent KÖPRÜLÜ⁴, bu ormanların Arazi Kanunnamesindeki toprak nevilerine ithal edilmediği tezini ileri sürerken, Abdi BARKSIZ⁵ bu toprakların Mevat topraklar üzerinde bulunduğunu belirtmektedir. Hüseyin Avni Göktürk⁶ ise “ büyük ormanlık alanlar gibi kimsenin mülkiyetinde bulunmadıklarından dolayı, devlete ait olan geniş araziye Arazi Kanunun ruhu ve felsefesini göz önüne alarak miri topraklardan saymaya engel hal olmadığını” ileri sürmüştür. Nedim TUNÇSİPER⁷'in Cibal-i Mübahanın arazi türleri içerisinde hangi gruba konulabileceği hakkındaki görüşü ise şu şekildedir: “A- bu arazinin rakabesinin beytülmalde bulunması sebebiyle Arazi-i memlüke veya Arazi-i Mevkufe türlerinden birine konulması imkânsızdır.

B- Cibal-i Mübahada herkesin yararlanma imkanının bulunuşu nedeniyle Arazi-i Metruke olabileceği düşünülürse de Cibal-i Mübahada tahsis zorunluluğunun bulunmayışı ve Arazi Kanunnamesinde köylere mahsus ormanların Cibal-i Mübahadan ayrı dile getirilmesi nedeniyle Cibal-i Mübahanın Arazi-i Metruke olmadığı neticesine varılabilir.

C- Cibal-i Mübahanın arazi-i mevatan olup olmadığı konusunda ise; otlak, taşlık, pırnallık gibi yerler olmayacağı açık olduğu gibi Arazi Kanunnamesi Cibal-i Mübahanın Tapuya bağlanmasını da yasaklamıştır (Arazi Kanunnamesi, Md. 30, 91, 92, 102) Bu nedenlerle Cibal-i Mübahanın arazi-i mevattan olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Ç- Cibal-i Mübaha Arazi-i Emiriyenin özel bir şekli olup olmayacağının incelenmesinde

- Arazi-i Emiriyenin mümeyyiz vasfı rakabenin beytülmalde bulunmasıdır.
- Fethedilen memleketin sahipsiz arazisi miri arazi kabul edilmektedir.

⁴ Türk Hukukunda Orman Mülkiyeti. İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1948 No 3-4, s704 ve devam İstanbul

⁵ İslam ve Türk Hukukunda Orman Mülkiyeti ve Orman Sahalarında Mülkiyet Esasları (Türk Ormancılığının Yüzcüncü Tedris Yılına Girerken 1857-1957) s80, 1957, Ankara

⁶ Eski ve Yeni Mülkiyet hukukumuzda toprak Kanunu Tasarısı Ana Prensipleri Arasındaki Münasebetler, Türk Hukuk Kurumu, Sayı:84, Yeni Ceza Evi Matbaası, 1945, Ankara

⁷ Tunçsiper, N. 1964 Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku ve Medeni Hukukumuz Muvacehesinde Orman Mevzuatımız

- Miri arazinin mülk arazi haline gelebilmesi hukuken oldukça güçtür.

Cibal-i Mübaha miri arazinin bu belirtilen özelliklerini taşımasına karşın tefviz ve tasarruf edilemeyişi ile diğer miri arazi çeşitlerinden ayrılmaktadır. Cibal-i Mübaha miri arazinin özel bir şekli olup bu arazinin rakabesi beytülmalde bulunmasıyla birlikte bu ormanlardan faydalanma mübah sayılmıştır.” Sedat AYANOĞLU⁸ ise Cibal-i Mübaha ormanlarını “*Kimsenin malı olmayıp devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan tersane ve tophane veya diğer miri ihtiyaçlara tahsis edilmeyen ve istisnasız bedelsiz olarak yararlanabileceği ormanlar*” şeklinde tanımlamaktadır.

Günümüz orman mülkiyeti içinde benzer bir durumun söz konusu olduğu açıktır. Ülkemizde Devlet ormanlarının rakabesi (kuru mülkiyet) Devlete ait iken bu ormanların faydaları tüm topluma mal edilmiş durumdadır. Devlete, ülkedeki bütün ormanlar üzerinde 1982 Anayasasınının 169. maddesi gereğince denetim ve gözetim hakkı tanınmış olup, korunmaları adına da Devlet ormanları kamu malları teorisinde sahihsiz mal olarak kabul edilmiş ve özel mülkiyete geçirilmeleri böylece önlenmiştir.

2.2. 19. Yüzyıl Batılılaşma Hareketleri ve Osmanlı Ormancılığındaki Değişim

Osmanlı Devleti'nin kendine özgü olan ve Kanuni'nin son yıllarına kadar iyi işleyen toplumsal ve ekonomik düzeninin birtakım iç ve dış sebeplerden dolayı bozulmaya başlaması, 18. yüzyıldan itibaren Batılılaşma çabalarının artmasına yol açmıştır (Aslan ve Yılmaz, 2001). Bu dönemde Sanayi ve Fransız Devrimi Batı'yı yeni bir toplumsal, ekonomik, siyasal ve hukuksal yapıya kavuşturmuştur. Batı'nın kendisini yapılandırma süreci Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkili olmuş ve Osmanlı'da Batılılaşma süreci başlamıştır. Batı'da meşrutî yönetimlerin ve ulus devletin ortaya çıkması, kapitalist ekonomik anlayışın var olması, bilimsel alanda, deney ve gözlemi merkeze alan ve deneye dayalı yaklaşımların rasyonalizmle desteklenmesi bu batılılaşma hareketlerinin başlıca nedenlerindedir (Mutlu, 2006).

Tanzimat dönemi ile Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayanlar, özellikle de büyük kentlerdeki insanlar, hızlı bir sosyal ve kültürel değişime uğramıştır. Her alanda, eski ile yeni arasında iki başlılığın ortaya çıktığı görülür: Giyimde kuşamda, âdetlerde,

---

⁸ Ayanoğlu S, Birben Ü, 7-9 May 2008 “Forestry Regulations Of Ottoman Empire And Their Effects On Present Turkish Law” 10th International Symposium on Legal Aspects of European Forest Sustainable Development da sunulmuştur.

nezakette, konuşma biçiminde, dilde, dine bakışta, eğitim biçim ve içeriğinde, zevk ve eğlencede vb. böyledir (*Gündüz, 2002*). Bu dönemde gerek sosyal ve kültürel değişim ve gerekse ekonomik açıdan dış ülkelere olan bağımlılık da devlet politikalarını şekillendirmeye başlamıştır. Bu değişimden ormancılık sektörü uzak kalamamış ve bu alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tanzimat döneminde gerek orman mülkiyeti gerekse ormanların işletilmesi ve yönetimine ilişkin köklü değişikliklere gidilmiştir.

Bilindiği üzere, Tanzimat'ın ilanına kadar Osmanlı İmparatorluğunun ormanlar ve onların bakımı ve yeniden yetiştirilmeleri hakkında almış olduğu esaslı bir tedbire rastlanılmamaktadır. Bu konuyla ilgili alınmış olan kararlar, dar amaçlı pek az sayıda fermanlar ve bazı kanunname hükümleridir (*Diker 1947*). Bununla birlikte ormanların ekonomik bir değer olarak kabul edilmesi ve işletilmesi Tanzimat'tan sonra, 1856 Kırım savaşı sonuna denk gelmektedir. *Morawitz (1978)*'e göre dış borç için İngiltere'ye başvuran Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz ordusuna kereste, buğday ve bakır teslim edilmesi ile ödenecek olan 1.000.000 sterlinlik bir borç vermeye hazır olduğunu bildirmiş ancak Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilecek maddelerin miktarının belirlenme işlemlerinin uzun sürmesi sonucu borç alınmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun aldığı ilk dış borcun Kırım savaşı sırasında alınan dış borç olduğu bilinmektedir (*Yılmaz 2002*). Bu dönemde İmparatorluk savaşı öne sürerek savaşta müttefik olduğu Fransa'dan borç istemekte, Fransızlar ise borç veremeyeceklerini ifade ederek, İmparatorluğun ormanlardan elde edeceği gelirleri gündeme getirmektedir (*Kılıç 2004*). Gelişen ikili ilişkiler sonucu ülkemize uzman Fransız ormancılar getirilmiş ve bu uzmanlar Türkiye'de 1858'den 1876'ya kadar 19 yıl çalışmıştır. *Tassy, Stème, Bricogne, Gallmiche, Godchaux, Chervau, Simon* Türkiye'de hizmet gören uzmanlardandır. Bu uzmanlar zamanında Türkiye'nin özellikle Avrupa'daki toprakları ile adalar denizindeki (yazar büyük olasılıkla Ege denizini kastediyor), adaları gibi odun ve kerestesi kolayca satılabilen yerlerin ormanlarını incelenmiş; bununla birlikte Sinop, Kastamonu, Kazdağı civarı, Konya ve Karaman gibi yerlerde bulunan ormanlarda incelemeye tabi tutulmuştur (*Bernhard 1935*).

Adı geçen uzmanların dönemin ormancılığına olan en büyük etkisi orman idaresinin temellerinin atılması ve Orman Nizamnamesidir. Orman idaresinin gelişimi şu şekildedir: Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra devletin ormanlarla eskiye oranla daha sürekli biçimde ve geniş ölçüde ilgilendiği ve ormanların gelir kaynağı olarak düşünölmeye başlandığı görölmektedir. **Bunun sonucu olarak**, ormanlardan yapıla gelen başıboş yararlanmayı önlemek ve ormanlardan gelir sağlanmasına ilişkin işleri yürötmek üzere, 1839–1840 yıllarında Ticaret

Bakanlığı'na bağlı merkezi İstanbul'da olan bir "Orman Müdürlüğü" kurulmuştur. 1869 yılında ormancılık işleri Maliye Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan ve merkezi sisteme dayanan bir orman idaresine verilmiştir. Bu örgüt bir genel müdür ile bir meclis ve bir de sekreterden oluşmuştur. Daha sonra 1870 yılında Orman Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi ile ormancılık örgütünün taşra kuruluşunun da temeli atılmıştır. Çünkü bu nizamnamenin 1. maddesinde tüm ormanlarda yapılacak teknik ve yönetim etkinliklerinin Orman Genel Müdürlüğü'nce yapılacağı belirtilmiştir (Ekizoğlu ve Akesen, 2006). Aşağıdaki tabloda geçmişten günümüze idarenin geçirdiği değişim gösterilmiştir.

Tablo-1 Orman İdaresinin Yıllara Teşkilat Durumu

Etkinlik Dönemi	Örgüt Statüsü	Bağlı Olduğu Bakanlık
1839-1869	Orman Müdürlüğü	Ticaret
1869-1872	Orman Genel Müdürlüğü	Maliye
1872-1873	Orman Genel Müdürlüğü	Orman ve Maadin
1873-1877	Orman Genel Müdürlüğü	Maliye
1878	Orman Genel Müdürlüğü	Orman ve Maadin
1879-1886	Orman Genel Müdürlüğü	Ticaret ve Tarım
1887-1892	Orman Genel Müdürlüğü	Maliye
1892-1908	Orman Genel Müdürlüğü	Orman ve Maadin ve Tarım
1909-1920	Orman Genel Müdürlüğü	Ticaret ve Tarım
1920-1923	Orman Genel Müdürlüğü	İktisat
1923-1924	Orman Genel Müdürlüğü	İktisat
1925-1928	Orman Genel Müdürlüğü	Tarım
1928-1931	Orman Genel Müdürlüğü	İktisat
1931-1969	Orman Genel Müdürlüğü	Tarım
1969-1981	Orman Genel Müdürlüğü	Orman
1981-1991	Orman Genel Müdürlüğü	Tarım, Orman, Köy işleri
1991-2003	Orman Genel Müdürlüğü	Orman
2003-	Orman Genel Müdürlüğü	Çevre ve Orman

Kaynak: OGM 1989, Orman Bakanlığı 1998, Ekizoğlu ve Akesen 2006

1870 Orman Nizamnamesi ise ormancılıkla ilgili ilk yasa metni olması açısından önemlidir. Nizamname ile ormanlar toprak mülkiyetine bağlı olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

- 1- Doğrudan doğruya devlete ait ormanlar
- 2- Vakıflara ait ormanlar
- 3- Kasaba ve köylere ait baltalıklar
- 4- Kişilere ait korular.

Bu ayırım 1870 tarihinden önce yürürlükte bulunan mülkiyet düzeninin devam ettirildiğini göstermektedir. Nizamname ile ormanlar mülkiyet bakımından dört sınıfa ayrılmış olmakla beraber, nizamnamede yalnızca Devlet ve vakıf ormanları ile köy ve kasaba baltalıklarına ait hükümler yer almış olup, özel ormanların idaresine ilişkin işlemler Arazi Kanunnamesi hükümlerine bırakılmıştır. Nizamname ile koruyu hümayun, tersane ve tophane ormanları, miri orman, Cibal-i Mübaha adları ile isimlendirilen bütün ormanlar Devlete ait ormanlar adı altında toplanmış ve ormanlar üzerinde uzun yıllar olumsuz etkiye sahip olan cibal i mübaha anlayışı hukuken tarihe mal olmuştur (Toygar 1964). Cibal-i Mübahanın, Devlet ormanına dönüştürülmesinden doğacak reaksiyonları önlemek için Orman Nizamnamesinin 5. maddesi ile köylünün Devlet ormanlarından parasız veya çok düşük bir ücret ile faydalandırılması esası kabul edilmiştir. Böylece köylü devlet ormanlarının zaruri ihtiyaçları için parasız intifa hakkı ile tatmin edilirken, Saltanatta para tedariki için bir imkân elde etmiştir (Tunçsiper 1964). Köylüye tanınan bu hak halen yürürlükte bulunan 1956 tarihli 6831 sayılı Orman Kanunu'nda da kendine yer bulmuş ve zati ihtiyaç olarak adlandırılmıştır. Bununla birlikte orman nizamnamesi yeni hükümleriyle kısa veya uzun vadeli satışlarla sayısız ormanlar, ihale usulü ile mültezimlere satılmaya başlanmış ve ülkede yer yer orman ağaları ve orman mültezimi zümresi ortaya çıkmıştır. Bu ise bir taraftan ormanların tahribine diğer taraftan da halkın ekonomik yoksulluğuna neden olmuştur (Diker 1947). Aşağıda, bu konu örnekleriyle birlikte incelenilecek ve irdelemelerde bulunulacaktır.

3. Orman Nizamnamelerinin (1861 ve 1870) Osmanlı Dönemi Ormancılığına Etkileri

Fransız ormancıları Louis Tassy ve arkadaşlarınca hazırlanmış bulunan ilk 1861 Orman Nizamnamesi ile yenilenmiş şekliyle 1870 Orman nizamnamesi ve 41 Maddelik Teknik ve İdari Şartname Lahiyası, Devlete ait ormanlarda iltizam, taahhüt ve imtiyaz yoluyla üretim yapacakların tabi olacakları esasları belirlemiştir. Bu uygulamalar Devletin ormancılık uygulamalarına ağırlığını koymaya başladığının birer göstergesidir (Günay 2003). Orman nizamnamesi ile ormanların korunması mümkün olmamış, aksine Devletin ormanlarla ilgilendiğini gören halk ormanlarda daha fazla tahribata yol açmıştır. Adı geçen nizamname ile ormanların tahrip ve yok edilmesi pahasına uzun süren harplerden yenilgiyle ayrılan ve mali gücü zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu hazinesine gelir sağlanmaya çalışılmıştır. **Ormanlardan en çok gelir temin eden orman memurların terfi ve ödüllendirilecekleri hakkında**

Orman, Maden ve Ziraat Bakanlığının 3/8/1896 (1312) tarihinde teşkilatta yayımlanmış olduğu genelge ile yine aynı bakanlığın, ormanlardan az gelir sağlayan memurların cezalandırılacaklarına dair 10/07/1900 (1326) tarihli genelgeden de anlaşılacağı üzere bu dönemde ormanlara yalnız Devlet hazinesine gelir sağlayan bir varlık gözüyle bakılmaya devam edilmiştir (Uslu 1951).

Orman açık artırmaya çıkarılmakta, kim fazla verirse, orman bütün varlığıyla ona (yükleniciye) emanet edilmekte ve keseceği yerler gösterilmektedir. Bununla birlikte birde gözlemci atanmaktadır. Ne gariptir ki gözlemcinin kalması, yemeği ve aylığını hep yüklenici tarafından temine dilmekte ve sonra bütün yaşamını borçlu olduğu bu yükleniciyi kontrol etmesi beklenmektedir. Yüklenici ödediği paraları kat kat fazla çıkarabilmek için civar ormanlara da el atmakta, oralardan kaçırdıkları ile kese doldurmakta ve kar etmek için hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. Oysaki yüklenicinin ormanı korumak, işlemek ve imar etmek kaydıyla ormana girmesine izin verilmiştir (Kansu 1947). Mültezim genellikle geçici amenajman planları yapılmış bir orman bölgesine girer, taraflar arasında uyulması gereken bir sözleşme de vardır. Buna rağmen en kısa zamanda en güzel ağaçları kesmek suretiyle işe başlar, eğer işin gereklerini yerine getiremeyecek gibi ise sözleşmenin feshi için bin bir türlü yola başvurur, eğer insafli ise tıraşlama suretiyle ormandan çıkar (Özek, 1952) şeklinde kısaca genel çerçevesi çizilebilen mültezim ve iltizam usulü ormanlarımızda neden olduğu tahribattan ötürü sıklıkla irdelenen bir konu olmuştur. Bu konun daha iyi anlaşılması adına birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Yaylalardan belirli köylere inen yüklenici sürütme yolları mevcut olup bu yollar üzerinden geceleri binlerce ağaç köylere indirilmektedir (Ermer, 1949). Meriç Nehrinin yukarı kısımlarını ifade eden Belova grubu ormanlarının 1872'de 35 yıl süresince Bay Dö Hirş'e verildiği ve bu kişi tarafından işletildiği, Kaçanik dağı ormanlarının Selanik'ten Üsküp'e kadar olan demiryolu inşası, travers, köprü kirişi, istasyon kerestesi ve telgraf direği için kesimler yapıldığı, bu hat üzerinde işleyen lokomotiflerin tüm yakacağıının bu ormanlardan karşılandığı ve ciddi bir rakam olan yıllık 375.000 kental odun sarf edildiği, Tesalya ve Makedonya ormanlarında dağ girintilerinde yüklenici hızarlarının hesapsız miktarda tahta biçtiği, Süveyş kanalının inşası esnasında İskenderun'a yerleşen yabancı tüccarların, kanala ve civarında inşa olunan yeni şehirlere gerekli kerestenin kesim ve teslimini doğrudan doğruya yerel halk ile gerçekleştirdiği ve bu nedenle İskenderun'u çevreleyen ormanların yerinde bozuk baltalıkların kaldığı ve Kıbrıs ormanlarının 1920'lerden 1940'lara kadar yarı oranında azaldığı bilinmektedir (Bük, 1940). Eskişehir, Çatacık

ormanları bir yükleniciye verilmiş, bu kişi Çatacık'da bir kereste fabrikası inşa ettiği gibi ova kenarında bulunan çırcır mevkii ile Çatacık arasında 22 km. uzunluğunda hayvanla çekilir bir dekovil hattı da döşemiştir. Sonuçta 1939 da gerek ormanın bitmesi ve gerekse sözleşmenin sona ermesiyle dekovil hattı ve fabrika sökülüştür. Burada işletilen bu ormanlar nedeniyle orman alt sınırı 920 metreden 1000 metrenin üzerine çekilmiştir (Tunçdilek, 1957). 17 Nisan 1868 tarihli Baron Morris De HIRSH ile yapılan Rumeli Demiryollarının inşası hakkındaki imtiyaz sözleşmesinde, demiryolunun iki tarafında 10 km'lik bir eksen dâhilinde ormanlardan, demiryolu inşası için gerekli ahşap dışında ormanlar, maden ve taş ocaklarını işletme hakkı şirkete verilmiş ve yararlanma hakkının 20 hatta 30 km'ye çıkabileceği hükmü de konulmuştur. Daha sonra Hicaz (1900-1908), Bağdat (1899-1910) ve Anadolu'da İzmir-Aydın, İzmir-Turgutlu, Mudanya-Bursa demiryolu hatlarının yabancı şirketlerce inşa edilmesi esnasında benzer imtiyazların tanındığı görülür. 10, 20 ve 30 km'lik hatlar boyunca bu şirketler hiçbir ücret ödemedi ormanlardan faydalanıyordu. O günlerden buyana bu hatların geçtiği güzergâhlar üzerinde sağlıklı ormanlar göremiyorsak, bunun bir nedeni de bu ayrıcalıklardır (Kutluk 1948, Bingöl 1990, Çağlar 1979, Günay 2003,). Anakara-İnebolu arasında 400 kilometrelik ve kısmen ormanlık bölgelerden geçen şosenin yalnız 4 kilometresinde ormana rastlanmaktadır (Dağcı, 1949). Sinop-Ayancık'ın meşhur Zindan ve Çangal ormanlarını işletmek üzere 12.06.1926 yılında Türkiye Kibrit İnhisar T.A.Ş., Türkiye İş Bankası ve merkezi Bürüksel'de bulunan Ozin-Allu Metier de Flande Belçika ortaklığıyla kurulan Zingal A.Ş. dikkate değerdir. Bu şirket yıllık etası 30.000 m³ olan bu ormanlardan şüphesiz en kaliteli gövdeler alınmak suretiyle- ki bu ormancılıkta seçme işletmesi olarak tanımlanır- her yıl 160.000 m³ eta almış ve bu ormanları talan etmiştir (Günay 2003).

Mazhar DİKER, 1947 yılında saltanat ormancılığının karakteristiğini belirlemek ve sonuçlarını ifade edebilmek için bu devri aşağıdaki şekilde dört bölümde incelemiştir.

Birinci devre (1857-1869): Bu devrin ilk 10 yılı, kanuni esaslar ile eleman yetiştirme, ormanların etüdü ve Rumeli ormanlarının satış tecrübeleri ile geçmiştir.

İkinci devre (1870-1893): Orman nizamnamesi çıkarılmış ancak halkın tepkisi ve ormanlara karşı tahripkâr davranışlar nedeniyle nizamname istenildiği şekliyle uygulanamamış halk yine ormanlardan kontrolsüz yararlanmaya devam etmiştir. Bununla birlikte devletin ormanları koruması karşılığı olarak pazara getirilen ve orman ürünlerinden Orman Hakkı tahsil edilmektedir.

Üçüncü devre (1893-1908): Ticaret maksadı ile orman işletecek tüccarlara ve köylülere orman içinde hızarlar açtırmak ve orman iltizam etmek suretiyle satışlar

yapılıyordu. Bu hareket ormancılıkta tıpkı ağşar ihale sistemine benzer bir Orman İltizam sistemi doğuruyordu. Bu devrin en karakteristik ormancılık gayesi gelir elde etme yarışı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Dördüncü devre (1908-1920): Bu dönemde o zaman kadar uygulana gelen ormancılık işletme ve yönetim esaslarının yanlışlığı anlaşılmaya başlanmış, yeni tedbirler alınmaya çalışılmıştır. İkinci Meşrutiyetin Mebusan Meclisine verilen ilk tasarılar arasında Hoca Ali Rıza Efendi tarafından 1913 yılında hazırlan Orman ve Mera kanun tasarısına rastlanmaktadır. Ancak I. Dünya Savaşı dolayısı ile bu tasarı yasalaşamamıştır (Diker 1947). Bu tasarıyı takip eden ve ormancılık alanında yeni düzenlemeler getiren önemli taslak ve kanunlar şunlardır:

- 1- *Veit ve Stöger Orman Kanunu:* Veit ve Stöger tarafından 1917 yılında hazırlanmıştır.
- 2- *Ormanların Usulü İdareyi Fenniyeleri* (Ormanların Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi) Yasası: Veit ve Stöger tarafından hazırlanan taslak yasalaşmayınca ortaya çıkan sorunların aşılabilmesi için yeni ve kısa bir tasarı hazırlanmış, 24 Nisan 1917 tarihinde yürürlüğe konmuştur.
- 3- *Amenajman Talimatnamesi:* Büyük ölçüde Avusturyalı uzman Veit'in etkileriyle 1919 yılında yürürlüğe konulmuştur.
- 4- *39 sayılı Baltalık Kanunu:* 1920 yılında yürürlüğe konulmuştur. Yalçın Küçük'ün yasaya ilişkin yaklaşımı şöyledir: "Kurtuluş savaşının örgütlenmesine eşraf ve mülk sahipleri daha büyük bir istek ve rahatlıkla katılıyor.' Ama her savaş ya da devrim "Halk" olmadan kazanılmaz. Bunların katılımını sağlamak gerekir. *Baltalık yasası* bu yöndeki girişimlerden birisidir. Orman köylülerinin yeni oluşan siyasi örgütlenmeye katılımlarını sağlamayı amaçlıyor" (Küçük 1978)
- 5- *484 Sayılı Devlet Ormanlarından Köylülerin Yararlanma Hakkı Yasası:* 1924 yılında yürürlüğe konulmuştur.
- 6- *504 sayılı Türkiye Ormanlarının Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi ve İşletilmesi Yasası:* 1924 yılında yürürlüğe konulmuştur.
- 7- *Bernhard Orman Yasa Tasarısı:* 1926 yılında hazırlanmış 168 maddeden oluşan bir taslaktır.

Devlet hazinesi gelir **sağlamak** amacıyla ormanların devamlılığı ve geleceği düşünülmezsizin yüklenicilere **verilmesi veya** imtiyaza konu edilmesi ormanların büyük

ölçüde tahrip edilmesine neden olmuştur. Yüklenicilerin fazla kesim yaparak çok para kazanmak amacını gütmeleri yüzünden, yüklenici eliyle işletilmiş bulunan bütün orman alanlarımız, bugün harap ve perişan bir duruma düşmüşlerdir. 1931 tarihli ve 1833 sayılı arazi vergisi kanununun 11. maddesinde, ormanlardan açılan topraklara yeniden vergi tarh olunacağı yazılıdır. Dolayısı ile ormanlarda açma yapılabileceği dolaylı olarak kabul edilmektedir. (Uşlu 1951). Bu uygulama Cumhuriyetin ilk yıllarında da ormanları gelir kapısı olarak gören anlayışın izlerini taşımaktadır.

Sonuç olarak, ormancılık politikaları genel ekonomik politikalardan etkilenmektedir. Dolayısıyla, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ekonomi politikaları ormancılık politikaları için temel bir veri olmakta (Gümüş 2004) ve yukarıda verdiğimiz örnekler de bunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Yüklenici ve İmtiyaz yoluyla ormanların işletilmesi ve yönetilmesinden sonra ormanların büyük tahribata uğraması, yöneticilerde ormanların devlet mülkiyetinde ve yönetiminde olması gerektiği düşüncesini güçlendirmiş ve bu yönde çalışmalara başlanmıştır. Cumhuriyetin daha ilk yıllarında (1937 yılında) çıkarılan 3116 sayılı Orman Kanunu ki bu kanun teknik ormancılığımız miladı sayılır, Zindan ve Çangal ormanları gibi sayısız tahrip edilmiş ormanlar ve yüklenici işletmelere bir tepki niteliğindedir. Bu durum kanunun gerekçesinden⁹ de kolayca anlaşılabilir. Gerekçede ana amaçlardan ikincisi **“Devlet malı olan ormanların kâr amacı güden yüklenicilerden kurtarılarak doğrudan Devlet tarafından işletilmesi ve piyasaya en yakın noktadan arz edilmesini sağlamak.”** olarak ifade edilmiştir.

Yasa geçmişten gelen kullanım haklarını kısıtlayan ve bazılarını tamamen ortadan kaldıran radikal düzenlemeler getirmiştir. Bunlardan bazıları;

- 1- Devlet orman mülkiyet ve işletmeciliği esas alınmıştır (Md. 3, 31).
- 2- Devletten başkasına ait olan bütün ormanlarında devletin murakabesinde olduğu (Md. 4)
- 3- İlk defa yasal bir orman tanımı yapılmıştır (Md. 1).
- 4- Geçmişten gelen intifa hakları kaldırılmıştır. Bunun yerine orman içi ve bitişiği köylerde yaşayanlara tarife bedelinin ¼ oranında bir ücretle zati ihtiyaç verilecektir (Md. 10).
- 5- Devlet orman işletmeciliğinin yalnız büyük alanlarda verimli olacağı savunularak **kamulaştırmalar hakkı** çıkarılmaktadır. Geçici madde 1 ile Devlet ormanlarına bitişik

⁹ Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün imzasını taşıyan 25.10.1935 tarih ve 70 sıra sayılı yasa gerekçesi

ormanlardan köy şahsi mülkiyetinde olup alanı 50 ha. geçenler, Devlet ormanlarına bitişik olmayanlardan alanı 1000 ha. üzerinde olanların kamulaştırılması öngörülmüştür.

- 6- Devlet ormanlarına, tiftik keçisi, karakeçi ve devenin sokulması yasaklanmıştır (Md. 41).

4. Tartışma ve Sonuç

Ormanlar, Anadolu Yarımadasında, insan olgusu ve zamanla ters orantılı olarak azalmıştır. Mevcut ekolojik koşullara göre ülkemizin en az % 50'sinin ormanlarla kaplı olması gerekirken bugün bozuk ormanlarımızda dahil bu oran % 27,2 düşmüştür (Öztürk 1995).

Ülkemizde ormanlarda diğer ülkelerde görülmemiş bir şekilde orman koruma içgüdüsü vardır. Ormanların korunması ve sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı teknik ormancılık döneminin Osmanlı Dönemi ormancılığına bir tepki olarak yükseldiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Cibal-i Mübaha, iltizam ve imtiyaz sistemi, bu tepkilerin temel nedenleridir. Cumhuriyet yönetiminin ormanların korunması ve elde edilen faydaların toplumun tümüne eşit olarak dağıtılması yönünde aldığı sıkı tedbirler her ne kadar orman köylüsü için yaşam koşullarını zorlaştırmış olsa da su kaynaklarının korunumu, erozyonun önlenmesi, rekreatif fonksiyonlar ve gelecek kuşakların bu kaynaklardan taleplerini karşılama adına bir fırsat vermiştir. Bununla birlikte, yaşam ve gelir kaynağı olan orman kaynaklarına erişimi kısıtlanan orman köylüsü, köylerden kentlere göç etmeye başlamış, bunun sonucu olarak da ülkemizde çarpık kentleşme, alt yapı eksiklikleri, su kaynaklarının artan bir hızla kirlenmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinde talebi karşılayamama, tarım dışı istihdamda azalma gibi çok çeşitli sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ülkemizde halen orman kadastro yapılmayan yerlerdeki orman köylerinde, köylü; bu ormanlar bizim, dedelerimizden bizlere kaldı iddialarında bulunabilmekte ve Cibal-i Mübaha anlayışının tam olarak ortadan kalkmadığına da bir delil oluşturmaktadır.

Ülkemiz ormancılık politikaları için zaman zaman özel orman mülkiyet ve işletmeciliği önerilerinde bulunulduğu bilinmektedir. Bu öneri her ne kadar refah seviyesi yüksek, düz araziler üzerinde ormanları bulunan ülkeler için kabul edilebilir olsa da ülkemiz gibi gelişmekte olan, kırsal yoksulluğun ciddi bir problem olduğu ülkelerde büyük orman tahribatlarına yol açacağından bu öneriyi kabul etmek mümkün değildir. Kaldı ki ülkemiz

ormanlarının çoğu engebeli araziler üzerinde bulunmakta olup, makineli üretime elverişli de değildir. Belki de bu tür önerilere en güzel cevap, yukarıda çarpıcı örneklerini verdiğimiz Osmanlı dönemi özel orman işletmeciliğinin bugünlere getirdiği %50 den fazlası bozuk koru niteliğindeki orman alanları olacaktır.

Ülkemiz tarihinde Avrupa örneğinde görüldüğü gibi bir feodalizmin yaşanmadığı söylenebilir. Toprak üzerindeki geniş bir özel mülkiyetin gelişmemesi Osmanlıda yaşanan sistemi feodaliteden farklı kılmıştır. Bu durumun ormanlara etkisi de olumsuz olmuştur. Sarayın, tersanenin ve tophanenin özel kullanımına tahsis edilmiş ormanlar dışında kalan ormanlarda koruma anlayışı gelişmediği için Anadolu'da büyük bir orman talanı yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminde ulusal sermayenin büyümemiş olması medeniyle bazı verimli ormanların işletilmesi yabancı özel şirketlere verilmiş ancak kısa zamanda işletmek için aldıkları sahaları yok eden bu şirketler ülkemizden adeta kovulmuştur. Osmanlıdaki yapı ve yukarıdaki örnekler koruma kültürünü geliştirmiş ve bu bir bölüm doğa korumacı tarafından içgüdüsel bir refleks haline gelmiştir. İşte günümüzde ormanlara karşı girişilen her türlü turistik amaçlı, doğal kaynakları çıkarmaya yönelik projeler, 2B olarak bilinen orman niteliğini kaybetmiş arazilerin devrine ilişkin vb çalışmalara yoğun bir tepkiyle karşılaşmaktadır. Bu reflekslerin altında köklü bir ormancılık tarihi yatmaktadır.

Kaynakça

- Köprülü B. 1948.** Türk Hukukunda Orman Rejimi, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt XIV sayı 3-4, s700-726. İstanbul
- Anonim. 1973.** Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız. Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Sıra No: 187, Seri No: 145, 510s., Ankara.
- Anonim. 2005.** Yeşil Kitap Orman Davamız, Türkiye ormancılar Derneği Yayını eğitim Dizisi I, Ankara
- Aslan, S. ve Yılmaz A. 2001.** Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı Ve Düşüncesinin Değişimi, C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1
- Bayrakçı, H. 1990.** Osmanlı Toprak Sistemi Miri Hukuk. Marifet Yayınları, 152 S., İstanbul.
- Bernhard, E. 1935.** Türkiye Ormancılığının Mevzuatı, Tarihi ve Vazifeleri (Çeviren: Nihad Basri Somel). T.C. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, Sayı 15, 178 s., Ankara.
- Bingöl, İ. 1990.** Ormanlarımız Ve Ormancılığımız, Ormancılık Eğitim Ve Kültür Vakfı Yayını, Yayın No: 3, Cilt I, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul

- Bricogne A. 1877.** Türkiye'de Ormancılık Heyeti Ziraat Vekaleti Orman Genel Müdürlüğü Yayını Sıra 470, Sayı 3, Çeviren; Fahri Bük, Recep Usluoğlu Basımevi 1940 Ankara
- Çağlar, Y. 1979.** Türkiye'de Ormancılık Politikası (dün). Çağ Matbaası, 464 s., İstanbul.
- Dağcı, A, N.1949.** Yeni Orman Kanunu, Orman Ve Av Dergisi, Yıl: 21, Sayı 1, Sayfa 3-4, Güney Matbaacılık, Ankara
- Diker, M. 1947.** Türkiye'de Ormancılık Dün- Bugün- Yarın Akın Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını Sayı 61, Ss.130, Ankara
- Ekizoğlu, A. ve Akescen A. 2006.** Tarihi Süreç İçinde Ormancılık Örgütünde Görülen Yapısal Dalgalanmalar, Ormancılıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi Kitabı, s157-162
- Erkan, R. 2004.** Kentleşme ve Sosyal Değişme. Bilim Adamı Yayınları, 2. Baskı, 287 s., Ankara.
- Ermer, Ş. 1949.** Araç Ormanlarındaki Etütlerden, Orman ve Av Dergisi, Yıl: 21, Sayı 1, Sayfa 10-11, Güney Matbaacılık, Ankara
- Gümüş, C. 2004.** Ormancılık Politikası. Cilt-I, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 444 s., Trabzon.
- Günay, T. 2003.** Ormancılığımızın Tarihçesine Kısa Bir Bakış. Tarım Orkam-Sen Yayını, 242+Ek s., Ankara
- Gündüz, O. 2002.** Türkiye'nin Batılılaşma Serüveninde Özgün Bir Portre: Ahmet Hamdi Tanpınar, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 3,
- Honnay, O.(Editor). 2004.** Forest Biodiversity: Lessons from History for Conservation. Cambridge, MA, USA: CABI Publishing., p 9.
- İlgen, A. 2002.** Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü Ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri" Akademik Araştırmalar Dergisi Sayı: 11 Kasım 2001-Ocak 2002 , (2001-2002)
- Kansu E. 1947.** Ormanlarımız ve Ormancılığımız İçin Yazdıklarımız, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Özel Sayı 62, Çankaya Matbaası, Ankara
- Kılıç, H. 2004.** Türkiye Ormanlılar Derneği ve Ormancılık Üzerine Orhan Atamanla Bir Söyleşi. Orman ve Av, Sayı: 2004-6 13-23 s., ISSN 1303-0440X.
- Kutluk, H. 1948.** Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar. Tarım Bakanlığı, Orman Umum Müdürlüğü. Cilt I, Yayın No 56. İstanbul.
- Küçük, Y. 1978.** Türkiye Üzerine Tezler, 1908-1978. İkinci basım s.16, Tekin Yayınevi, Ankara
- Mehmet, G. 1975.** Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi, Türk İktisat Tarihi Semineri, S. 231-232. Ankara.
- Mutlu, S. 2006.** İsmet İnönü ve İttihat ve Terakki Fırkası, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık sayısı, Cilt : 30, No:2, 125-147
- OGM, 1989.** Kuruluşunun 150. Yılında Ormancılığımız. Yayın No. 673, Seri No. 30, Ankara.
- Orman Bakanlığı, 1998.** Cumhuriyetimizin 75. Yılında Ormancılığımız. Yayın No. 120, Ankara.

- Özdönmez, M. 1964.** Türkiye’de Orman Suçları Nevileri, Sebepleri ve Önlenmesi Çareleri Üzerine Araştırmalar (Doktora Tez Özeti). İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayını, 44s.+Ek, İstanbul.
- Özek, S. 1952.** Orman Kanunu Davası, Orman Ve Av Dergisi, Cilt 24, Sayı 1, Sayfa 4-6, Yeni Matbaa, Ankara
- Toygar S. 1964.** Eski Ve Yeni Hükümlere Göre Orman Anlamı Ve Mülkiyet Bakımından Bölünüşü Güven Basımevi, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını Sıra No: 370 Seri No 107 İstanbul
- Tunçdilek N. 1957.** İç Anadolu’nun Kuzey-Batı Bölümünde (Eskişehir Bölgesinde) Bitki Örtüsünün Dağılışına Toplu Bir Bakış, İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 7, Sayı I, Sayfa 120-139, İstanbul
- Tunçsiper, N. 1964.** Türk Hukuk Tarihi, İdare Hukuku Ve Medeni Hukukumuz Muvacehesinde Orman Mevzuatımız, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını Sıra No 364, Sayı No: 106, İstanbul.
- Uslu, M. 1951.** Türkiye’de Orman Tahrip Faktörleri, Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Sıra No 98, Seri No 10 Doğu Matbaası, Ankara
- Uslu, S. 1973.** Türkiye’de Orman Tahribatı ve Doğurduğu Problemler. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, 23(2);40-47.
- Yılmaz, B., E. 2002.** Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç. Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1(4);186-198, ISSN:1302-9975.